

FELSEFE VE İÇTİMAİYAT

Mecmuası

Üç ayda bir çıkar

Türk Felsefe Cemiyetinin resmî organıdır

Müdürü : Mehmet Servet

Müessisi : Agâh Sırrı

M. Şekip — Felsefe ve ilmin bugünkü hudutları

A. Franceschini — İtalyada muasır felsefe cereyanları

NOTLAR VE TENKİTLER

A. Niyazi — Behaviorism

Mahmut Ragıp — Anadolu türküleri

M. Sekip — Orta zaman felsefesi

Mehmet Servet — Metafiziğe dair

HULÂSALAR VE TAHLİLLER

VII inci İtalyan millî felsefe kongresi — GIOVANNI GENTILE : Felsefe ile devlet; A. ALIOTTA : Usûl olarak aklilik ve akliliğin tarihî tecribi.

Adres: İstiklâl Lisesi, Şehzadebaşı, İstanbul

İstanbul Sanayii Nefise matbaası

1930

BEHAVIORISM

Hayvan ruhiyatından başlayıp 1913 denberi Amerikada inkişaf eden Behaviorism, 70 senedenberi kendisine ilmi bir esas bulmak isteyen psikologinin bu gaye için son çabalamalarıdır. Bu zamana kadar hakim olan eski ruhiyatın başlıca karakteristikleri psikologinin mevzuunu şuurdan ibaret telekki edişi, hareketler mevzunu bahs olduğu zaman bile bunları şuura atfedişi, bunları şuuru anlamak için birer tezahür nümunesi olarak telekki edişi idi. Daha ziyade felsefî olan bu ruhiyata hakim olan başlıca usul introspektion idi, ve felsefî esası olarak karşı karşıya duran ruh ve beden ikiliğini kabul ediyordu.

Fakat diğer taraftan Spinoza'nın ilk tohumlarını ektiği monist cereyan Darwin'in biolojik tetkikleri ile sağlamlaştıktan ve tekâmül felsefesinin tesiri ile insan ruhunu da tabiat içerisine katmak, onu da tabiî tekâmülün ancak bir eseri olduğunu kabul etmek, insanla hayvan arasında bir temadi kabul etmek temayülü kuvetlendikten sonra mukayeseli hayvan ruhiyatı tetkikleri çoğalmağa başladı.

Bununla beraber gene hayvan ruhiyatçılarının hepsi aynı noktada birleşmediler. Lloyd Morgan ve Jennings'in temsil ettiği ruhiyatçı mektep hayvanlarda şuurun mevcudiyetini gene kabul ediyordu; Alman Jacques Löb ile başlayan mekanist mektep ise, tropism hadisesinden başlayarak hayvan ve insan hareketlerini şuurla değil, fisiko-şimik hadiselerle izaha varmıştı. İşte bu ikinci cereyanın tesirleri ile ruhiyatta da yeni ve determinist görüşler cezrî bir surette tatbik edilmek istendi.

Burada bir eserini hulâsa halinde verdiğimiz Amerikalı ruhiyatçı Dr. Watson, en çok bu memlekette genişlemekle beraber henüz daha şiddetli muhalefet ve tenkitlere uğramaktan kurtulmayan Behaviorismin, felsefî ve nazarı sahada olmaktan ziyade amelî ve tecrübî sahada en ileri gelen alemdarıdır. Hulâsa ettiğimiz eser [1] Behaviorismi açık bir surette izah eder. Kitap umumiyetle Behaviorismin mahiyetinden, usullerinden, insan vücudundan, insiyaklardan, heyecanlardan, itiyatlardan, lisan ve tefekkürden, ve şahsiyetten bahseder. İddiacı bir lisanla yazılan kitabın kanaatımıza göre en şayanı dikkat kısmını heyecanlar ve itiyatlar bahsi teşkil ediyor. Eserin mühim bir vasfı da tecrübe ve müşahedelere azamî ehemmiyet vermesi ve bunların bir çoğunun safahatını zikretmesidir ki maalesef bunlar hulâsa haricinde kalmışlardır.

I

Eserin Birinci faslı umumiyetle behaviorismin tarifidir. introspectif ruhiyat denilen eski ruhiyat ile Behaviorist ruhiyatı arasındaki farkı kısaca şu cümlelerle ifade edebiliriz: *Behaviorismden madaki bütün ruhiyat mektepleri, ruhiyatın mevzuunun «şuur» olduğunu iddia ederler; behaviorism ise şuurun tarifi ve istimali kabil olmayan bir mefhum olduğuna, sadece eski devirlerin «ruh» dediği mefhumdan ibaret bir şey olduğuna kanidir.* Eski ruhiyat, eski dinî felsefenin hakimiyetinden başka bir şey değildir. *Renaissance* a kadar ruh fikri bütün ilimlere sarî bir halde iken bu devirden itibaren yavaş yavaş tabiat hadiselerinin illetleri keşfedilmeye başlandığı, astronomi, fizik, kimya

1. *Behaviorism* 1925, New York.

Müellifin diğer eserleri:

Behavior. An introduction to Comparative Psychology. 1inci ed. 1914, 2inci ed. 1921, New York.

Psychology, From The Standpoint of a Behaviorist (Behaviorist görüşünden ruhiyat). 1inci ed. 1919, 3üncü ed. 1929, Philadelphia.

gibi ilimler bu suretle terakki ettiği halde ruhiyat, kilise lisanından kurtulamayan filozofların elinde kalmıştı.

İptida 1879 da Wundt'un bir ruhiyat laboratuvarı kurmasına ve tecrübî bir ruhiyat yapmak teşebbüslerine rağmen, nihayet «ruh» tabiri yerine bir «şuur» kelimesi konmaktan başka bir şey yapılmadı. İşte behavioristler ruhiyatın tabii bir ilim haline gelmesi için bu orta zamana ait fikirleri terk etmeğe, ve şuur, ihsas, idrak, hayal, arzu, ve hatta fikir gibi enfüsî ve gayrî ilmî tabirlerle ifade olunan telekkilerden vazgeçmekle ruhiyatın hakkıyla teessüs edeceğine kani oldular.

Behavioristin başlangıç noktası şudur: niçin *müşahede edebildiklerimiz* ruhiyatın hakikî sahasını teşkil etmesin? Biz neyi müşahede edebiliyoruz? *Behavioru* yani *organismın yaptığı veya ifade ettiği şeyi* müşahede ediyoruz. Behavioru *tenbih: stimulus*, ve *mukabele: response* hadleri dahilinde tarif edebiliriz.

Stimulus nedir? Bu tabir ile hayvanın fiziologik konditionlarına bağlı olmak üzere, muhit içerisinde her hangi bir şey veya ensice içerisinde her hangi bir tehavvül kastediliyor.

Response, bu stimuluslere karşı hayvanın yaptığı her hangi bir hareket demektir. Responsların en umumî tasnifi haricî ve dahilî olarak tasnifidir. Haricî responselar kolayca müşahade olunabilirler. Dahilî olanlar ise derunî a.anın ritmik hareketleri, guddelerin ifrazat hareketi, kan tazyiki ilh. gibidir. Bnnlar ötekilerden aslan farklı olmamakla beraber müşahedeleri güçtür. *Responseların* diğer bir tasnifi de *öğrenilmiş* ve *öğrenilmemiş* responslar tasnifidir. Diğer, sırf mantikî, bir tasnif te kendilerini tahrik eden his uzuvlarına göre olan tasniftir.

Bunları anladıktan sonra ruhiyatçının vazifesi şu oluyor: behavior hadiselerini müşahade ederek onları toplamak, her hareketteki *stimulus-response* münasebetlerini bularak onları her

ilmin aleti olan mantık ve riyaziyat altına koymaktır. Her hangi bir hareketi tevlit eden stimulus nedir? Bunun cevabı nasıl veriliyor? bu responslar yerlerini nasıl değiştiriyorlar? bu münasebetler esnasında itiyatlar, heyecanlar etc. nasıl vukua geliyorlar? Behaviorist bunları müşahedeler üzerine müstenit ve tecrübî bir surette, tekevvunî bir tarzda tetkik eder.

Şu halde ruhiyat ile fizioloji arasındaki fark nedir? Behaviorism fiziologiden esaslarda veya merkez noktai nazarda değil, ancak problemleri toplayıp ayırmak itibariyle ayrılır. Fizioloji hayvanın fonktioncu uzuvlarını cüz'î olarak tetkik eder, behaviorism ise asıl olarak hayvanın muhit ile intibakında bütün bir halde yaptığı hareketlerler meşgul olur.

Ruhiyat eğer böylece «şuur»suz ve «ruh»suz mümkün olabiliyorsa, tahlillerini bu mefhumlar etrafında teşkil eden felsefî ve içtimaî ilimler ne olacaktır? Tabii behaviorism esaslarına göre onların mahiyetleri de değişecektir. Felsefe yerine ilimler tarihi, eski ahlâk ve din yerine tecrübî ahlâk, içtimaiyat yerine iktisat ve fert ile zümrelerin münasebeti esnasında zümre tarzı hayatının fertlerin itiyat teşkil edişinde ne gibi amiller olduğunu ve bunların nasıl değiştirilebileceğini gösteren bir içtimaî ruhiyat, psikanaliz yerine çocuğun rensponslarının normal bir şekilde şartlanmaları için bulunacak usulleri gösteren bir behaviorism şubesi vücuda geliyor.

II

İkinci fasıl insan *behavior* unu tetkikte kullanılacak *usulleri* gösteriyor. Behaviorist ruhiyatçının gayesi *stimulus - response* münasebetlerini bulmaktır. Fakat stimulus-response münasebetini tayin ederken tenbih ve mükabelelerin şartlanması hadisesini göz önünde bulundurmak lâzımdır. Filhakika hayvanlar üstünde yapılan bir çok tecrübeler gösteriyor ki uzviyeti tenbih eden ve

muayyen bir hareketi intaç eden bir şeyin yerine başka bir münebbih ikame etmek mümkündür. Onun için S-R münasebetini tayinde bunların şartlanmış olup olmadıklarını göz önünde bulundurmak lâzımdır.

Bunun gibi ta doğuştan itibaren resposlar da bir çok eşya ile şartlanmağa başlar.

Bunlara mukabil bir takım şartlanmamış ve öğrenilmemiş resposlarımız vardır; bunlar ve bunların üzerine aşılana şartlanmış resposlar bütün behaviorlarımızı ihtiva eder. Bunlar bilâhare zümreleşerek mudil şartlı reaktionlar haline gelirler ve bir *integration* vücuda getirirler.

Bu suretle görülüyor ki stimulus ve resposların şartlanmasının ruhiyatta büyük bir ehemmiyeti vardır, ve ruhiyat laboratuvarında şartlanma usulleri sayesinde mühim tecripler yapmak mümkün oluyor.

Vücudun gerek guddevî, gerek adeli reaktionlarını ameli olarak şartlandırmak mümkündür. Guddevî reaktionların şartlandırılması hakkındaki tecrübeler en ziyade Rus âlimlerinden Pavlov ve şakirtleri tarafından hayvanlar üzerinde yapılmıştır. Bu mesaiden çıkan neticeler şunlardır: (1) şartlanmış resposlar az çok sebat-sızdırlar ve pratiksiz bir devreden sonra faaliyetten sakıt kalırlar, fakat çabucak tesis olunabilirler, (2) şartlanmış stimulusler tesbit ve tahsis edilebilirler, bu takdirde bu hususî stimuluslerden mada hiç bir stimulus resposu tevlit etmez. (3) resposun vüs'atı tenbihin şiddetine bağlıdır. (4) muhtelif şartlanmış tenbihlerin hemzeman olarak verilmesi neticesinde resposlarda da o nisbette tezayüt görülür.

Povlov'un hayvanlar üzerinde yaptığı bu tecrübeleri Dr. Lashley insanlar üzerinde yapmağa muvaffak olmuştur. Ağız guddelerinden mada vücudun diğer bütün guddelerinin, ve diğer bütün reaktion uzuvlarının ta doğuştan itibaren, hatta doğuştan evvel şartlandırılması mümkündür. Bu şartlandırılma meselesi behaviorist ruhiyatının çok ehemmiyet verdiği bir noktadır.

III

Üçüncü ve dördüncü fasılda *insan vücudu* tetkik olunuyor. Ruhیاتçı fiziologistten farklı olarak insan vücudunun birbirinden ayrı bir halde kısımlarının tetkikine mukabil bütün vücudun hareket halinde iken bütün uzuvları ve faaliyetleri ile meşgul olduğundan behaviorun fiziologik esaslarını tetkik etmek lâzımdır.

İntrospektionist ruhiyatçılar bu bapta, şuurun içine sıkıştırımadıkları bir çok esrarlı meçhulâtı cümlei asabiyeye itiveriyorlardı. Behaviorist ruhiyatçılar vücudun ayrı ayrı işleyen kısımları ile meşgul olmaktan ziyade bütün uzviyetin intibakına (*adjustment*) ehemmiyet verdiklerinden, cümlei asabiyeye, sadece vücudun hususileşmiş bir vasıtası olmak itibariyle ferdi, reaktionlarında tacil, tesri etmek, mudilleştirmek itibariyle bir hususiyet verirler, yoksa o olmasa gene behaviorlar vuku bulacaktır; netekim cümlei asabiyesiz hayvanlar vardır.

Bu kısımda vücudu terkip eden muhtelif hücreler ve nesîçler, his uzuvları, reaktion uzuvları, dimağ, nuhaî şevkî ve âsap tetkik olunuyor. Bilhassa ahşai (visceral) adelelerle, guddelerin insan behavioru üzerindeki tesir ve ehemmiyeti zannolunduğundan bü-yüktür. Onun için burada guddelerin uzun bir tetkiki yapılıyor.

IV

Dördüncü mesele olarak iki fasılda *insiyaklar* mevzuu bahs oluyor. Ruhیاتçıların bermutat söyledikleri insiyakların mahiyeti tamamen izah edilmiş değildir. Onun için behaviorist bunları reddetmeğe, ve bunları öğrenilmiş hareketler olarak kabul etmeğe mütemayildir. Onun için meseleyi şu tarzda muhakeme eder:

insan muayyen tipte bünnyeye malik olarak doğan bir hayvandır. Şu veya bu nevi bünnyeye malik olmakla doğuşunda stimullara muayyen tarzlarda reaktion yapmak mecburiyetindedir. Bunlar arasında bazı tehalüfler olmakla beraber bu reaktionlar umumiyetle her kes için aynıdır. Bunlar fertlerin ilk öğrenilmemiş hareketleridir, ki bunlar arasında ruhiyatçıların insiyak dediği şeye tekabül eden hiç bir şey yoktur. Şu halde behavioriste nazaran capacite, talent, temperament, ruhî teşekkülât ve karakteristiklerin tevarüsü denilen şeyler mevcut değildir. Bunlar beşikten beri tecrübelerle öğrenilmeğe başlayan şeylerdir. Şu halde: muayyen bir bünnyeye tipi — ilk öğrenişler — reşittir.

Şüpesizdir ki germinatif plasmada binlerce tehalüfler mevcuttur, ve şüpesiz bunun inkişaf ve nemasında bu tehalüfler kendini gösterecektir. Hayatiyatçı ebeveynin bünnyesini bilmekle çocuğun müstakbel bünnyesini tahmin edebilir. Şu halde derhal kabul edebiliriz ki şekilde, bünnyede kabili tevarüs farkları vardır. Fakat bu bünnyeye farklarının mevcudiyeti bize fonktion hakkında bir şey vermez. Zihinleri karıştıran nokta budur. İrsiyette mevcut bir çok bünnyeler meydana çıkmaz, fonktionda kendini göstermez; meğer ki uzviyet muayyen bir muhit dahilinde olsun, muayyen stimullara ve muayyen tecrübe ve öğrenmelere mecbur tutulsun. Tevarüs edilen bünnyeye binlerce muhtelif tarzlarda şekillere konmağa müheyhaddir, ve ferdin içinde bulunduğu muhite tabidir.

Bunun gibi ruhî istidatlar denilen şeyler de irsî değil, tamamiyle terbiye ve itiyat mahsulüdür. Bünnyeye ayniyetine rağmen ayrı muhit ve terbiye içine düşmüş çocukların birbirlerinden ve ebeveynlerinden ayrılacakları muhakkaktır.

Hulâsa, (1) bünnyeye teşkilâtı itibariyle, itiyat noktai nazarında her fert aynı materiellere ve aynı yapılaş planına maliktir; (2) ilk öğrenmelerdeki tehalüfler ve farklar fertleri daha çok farklı bir hale getirir. Doğuştan itibaren (hatta daha evvel) şartlı reflekslerin nasıl başladığını biliyoruz; stimulus ve responsların ta ipti-

dadan itibaren yollarından nasıl ayrıldıklarını ve şartlanma ve ikame (substitution) lerle muhtelif behaviorların nasıl teşekkül ettiğini görmüştük.

Şu halde netice olarak, behaviorist noktai nazarına göre, hiç bir hakikî mevrus hattü hareket bedahetine malik değiliz. Bunun gibi bazı behaviorların insiyakî olduklarını gösterecek hiç bir bedahet te yoktur. Halbuki Darawin bir çok insan ve hayvan insiyakları kaydetmişti. James bunları 24 te toplamıştı. Behaviorist tabîî bunlarla birleşemez. Esasen bu tabirin ruhiyat lisanında artık kullanılmasına da muarızdır. James insiyakı, muayyen bir takım gayeleri husule getirmek için bu gayeleri göz önünde bulundurmaksızın her hangi bir tarzda hareket etmek temayülüdür, diye tarif ediyordu. Behavioriste nazaran bu ilmî bir tarif değil, metafizik bir telékkidir; halbuki felsefe, müşahede ve tecrübe istiyen bu meseleler hakkında bir şey söyleyemez.

Onun için insiyak nedir? derken mihanîge bakalım ve ondan bir misal alalım, görülecektir ki müsbet bir ilimde gaiyet, insiyak gibi tabirlere lüzum yoktur. Müellif bir teşbih yapıyor. Bir değneği havaya attığımız zaman yere düşüyor, bir az eğrilip şeklini değiştirdiğimiz zaman yere düşerken takip ettiği seyri de ona göre değiştiriyor. Aceba değnek bu tarzda düşmek insiyakınamı maliktir? hayır. O sadece atıldığı zaman şu şekilde düşecek bir tarzda yapılmıştır. Demek ki bunların bünyesi ve hele materielleri değiştiği zaman hareketleri de değişiyor. İnsan da muayyen nevide materiellerden ve muayyen tarzı terekküplerden ibarettir. Şu helde bir stimulus ile harekete sevk edildiği zaman neden değneğin tarzı hareki etgibi hareketi etmesin? Eğer değneğin seyrini değiştirmesi için hiç bir insiyakı, temayülü vesairesi yoksa, bunda esrar engiz bir şey görülmezse ve bunu fizik kanunları ifade edebiliyorsa ruhiyat bundan bir besatat dersi alamaz mı? İnsiyaksız iş göremez mi? Diyemez mi ki insan muayyen materiellerden muayyeu tarzda terekküp etmiştir, ve

bunun neticesi olarak (öğrenme onu değiştirmedikçe) bu materiellerin ve tarzı terekkülplerin hareket ettirdiği gibi hareket edecektir?

Eğer nazariye sahasını bırakır da müşahade ve tecrübelerle geçersek aynı neticeye varırız. Hayvan tetkikleri, hayvanların öğrenilmiş ve öğrenilmemiş *equipment*leri hakkında bize faydalı malûmat vermiştir. Göstermiştir ki reşidîn tetkiki, hareketlerin hangi kısmının öğrenilmiş, hangi kısmının öğrenilmemiş olduğunu bize kat'iyen bildiremez. Aynı zamanda hayvan tetkikleri ile iktifa edemeyeceğimizi, insan çocuklarını da, öğrenilmiş ve öğrenilmemiş hareketlerini bulmak için genetik bir tetkik ve müşahadeye vazetmeğe mecbur olduğumuzu gösterdi.

Bunun için burada Johns Hopkins hastahanesinde ve daha bir çok hastahanelerde yüzlerce çocuğun doğuştan sonra ilk otuz gün ve kısmen çocukluğun ilk seneleri zarfında yapılan müşahedeler kaydolunuyor. Bu müşahedeler çocuğun öğrenilmemiş responlarını gösteriyor ki hulâsaten şunlardır: *aksırma, huçırma, ağlama, aleti tenasülün erektionu, mesaneyi boşaltma, defekation, göz hareketleri, tebessüm, el resposnları, başı döndürmek, doğru tutulduğu zaman başı kaldırmak, doğarken olan el hareketleri, kol hareketleri, bacak ve ayak hareketleri, göğde, bacak, ayak ve ayak parmağ hareketleri, yemek, yerde sürünerek yürümek, ayakta durma ve yürüme, ses çıkarma, sarılma, gözleri kapama, el ile tutma.*

İşte çocuk bu gibi ilk öğrenilmemiş hareketlerle geldikten sonra, bu hareketler mütenevvi suretlerle ve muhtelif devrelerde şartlanarak öğrenilmiş bir çok faaliyetler zuhura gelir, bunların bir kısmı ya hayatın sonuna kadar devam eder, veyahutta hayatın muayyen bir devresinde amelden sakıt kalır. Eğer ruhiyatçıların insiyaklar cetveline bakılacak olursa oraya insiyak diye kaydedilen bir behaviorun öğrenilmemiş bir hareketin şartlanma ile aldığı bir şekilden başka bir şey olmadığı, bunların insiyakî

ve fitrî olmayıp iktisabî olduğu görülür.

İşte behavioristler bu esbaptan dolayı ruhiyatta -hiç olmazsa eski ruhiyatçıların kastedtiği manada- insiyak mefhum ve tabirine asla müracaat etmek istemezler. Hulâsa, behaviorist noktai nazarından, her hareketin genetik bir tarihi vardır. İlim için bu hareketlerin tarihini ve tahavvülâtını tetkik etmek lâzımdır. Her bir esas hareketin nasıl doğup tehavvüllere, şartlanmalara maruz kaldığını hiç bir nazariyeye muhtaç olmaksızın genetik bir müşahade ile anlayabiliriz. Bütün mudil behaviorlar, basit responsların inkişafından başka bir şey değildir. İşte behaviorismın prensiplerinden biri. Bu suretle behaviorism James'in *şuur akışı* yerine *faaliyet akışı* fikrini ikame ediyor. Hayat baştan başa bir faaliyet akışıdır, basitten başlayarak muhitin tesirleriyle inkişaf, tadillere, ikamelere, inkitalara uğrayarak ölünceye kadar devam ederler.

V

Beşinci mesele olarak iki fasılda *heyecanlar* tetkik olunuyor. James'in vesair ruhiyatçıların heyecanlar hakkında aldıkları vaziyet çok şayanı tenkittir. Heyecanı enfüsî bir takım ihsaslar gurubunun meş'ur haleti olarak tavsifi, heyecanlar üzerinde afaki hiç bir usul ve tecrip yapılamaz demektir. Bunun için bu ruhiyatçılar heyecanların tekevvünü hakkında hiç bir tetkik yapmamışlardır. Esasen onlara göre heyecanlar ecdattan mevrus şeylerdir. Behavioristler bunların, reşitlerde gördükleri bu heyecanların ancak mudilleşmiş ve öğrenilmiş heyecanlar olduğuna kanidirler. Onun için heyecanların tetkikinde öğrenilmemiş ilk heyecanları bulmak için genetik bir müşahadeye lüzum vardır. Bunun için çocuğu tabiî bir halde müşahade, ve afaki bir tecrip altına vazetmek lâzımdır.

Laboratuvar tecrübeleri doğum anından iki yaşına kadar çocuğun, üç stimulus ile hasıl olan üç şekilde heyecan responsu olduğunu bize gösteriyor. Bunlara *korku*, *hiddet*, *sevgi* diyebiliriz.

Korku: iptidaî insanların şiddetli gürültüler karşısındaki münhezim vaziyeti malûmdur. Çocuklardaki müşahedeler bunlarda yüksek seslerin ve gürültülerin daima şayanı dikkat bir reaktion intaç ettiğini gösteriyor.

Hiddet: vücut hareketlerine mani olmak hiddet aksül'amelini tevli't ediyor. *Sevgi*: Bunu vücuda getiren cildin okşanması, gıdıklanması, hafif darbeler ve fiskelerle vrulmasıdır. Bilhssa meme, dudak, ve tenasül azalarının enbihi ile kolayca sevgi responsları vücuda geliyor.

İşte şimdilik behaviorist telekkisine hakim olan bu üç tip öğrenilmemiş heyecandır. Mamafih ileride daha başkalarının da bulunması mümkündür. Bu üç tip öğrenilmemiş heyecan bilâhare bütün hayat müddetince vukua gelen şartlanmalarla genişlemekte, müdilleşmekte ve yayılmakta, ve bu suretle heyecan hayatı dediğimiz vasi bir saha teşekkül etmektedir. Bu öğrenilmemiş heyecanlar hayat zarfında o kadar çabuk şartlanmaktadır ki bir çok kimselere bunların irsî oldukları zehabını veriyor.

Eserin bu kısmında iddia halinde serdedilen bu fikirleri izah eden, ve esasen eserin en mühim cihetlerini ve behaviorislerin en karakteristik cephesini teşkil eden tecrübeler zikrolunmaktadır, Maalesef bunları buraya nakledemiyeceğiz. Bu tecrübelerden alınan neticeye göre çocuğun öğrenilmemiş iptidaî heyecanlarını tesbitten sonra muhitinde bulunan muhtelif şeylerle nasıl şartlandıklarını, ve vetireler tayin edildikten sonra çocuğun gösterdiği her hangi bir heyecanın tecrip vasıtasıyla kaldırılabilceğini ruhiyatçı tayin edebilir.

Hulâsa behavioristlere nazaran diğer ruhiyatçıların insiyak dedikleri şeyler nasıl öğrenilmiş responslar ise onların öğrenilmemiş

ve kabî olarak saydıkları heyecanlar hayat zarfında kazanılmış şeylerdir,

VI

İtiyatların tetkiki behaviorist için çok ehemiyetli bir meseledir. Çünkü insan, hiç bir hayvan cinsinde bulunmayan geniş bir itiyat sistemine maliktir. Üç itiyat sistemindeki büyük inkişaf, insanı temyiz ediyor; insanın (1) *heyecan itiyatlarının*, (2) *hançere ve söz* (3) *el itiyatlarının* inceliği, çokluğu, mudiliyet ve intibakı çok geniştir.

Öğrenilmemiş, basit bir kaç heyecandan na ıl öğrenme vasıtasıyla heyecan itiyatlarının teessüs etmiş olduğunu daha evvel görmüştük. Şimdi el itiyatları ve alel'umum göğde, kol bacak, ayak hareketlerinin itiyadileşmesini göreceğiz.

Behaviorismın esas prensipine nazaran muhit ferdi daimî surette itiyat teşkiline sevketmektedir, Uzviyet mütemadî surette hareket ve faaliyet halindedir, mütemadiyen muhitin stimulationlarına tabidir. Bunlara karşı yaptığı mütemadî reaktionlar içerisinde, gene muhitin tesirile, en çok tekerrür edenler en çok öğrenilmiş olan hareketlerdir, İşte bu suretle bir itiyat teşekkül etmiş demektir. Ferdin bütün itiyatları iki kısma, açık ve kapalı itiyatlara ayrılabilir. *Hafıza* tabirini kullanmayan behavioristler onu, veya hafızanın haricî görünüşlerini açık itiyatlar ile, tefekkür ile alâkadar olan kısmını da kapalı itiyatlar ile izah ediyorlar. Yani hafıza, teşkil edilmiş bir itiyadın, aradan geçen bir fasıladan sonra zail olup olmaması veya *retention* udur.

VII

Heyecan itiyatları ile manipulat.f itiyatların teşekkülünü mu-talâa ettikten sonra hançere ve söz itiyatları sistemini tetkik

edebiliriz. Lisan umumî manada ses cihazının basit bir behavior tipidir, ve çocuğun doğuşundan itibaren öğrenilmemiş ses hareketleri ile başlıyor. Nasıl heyecanlar ve manipulation itiyatları yavaş yavaş şartlanmalar, ikameler yayılmalar vasıtası ile inkişaf ediyorsa burada da aynı vetireyi görürüz. Yani uziyyet dahilindeki bir stimulusun responsu muhitteki haricî başka bir şeyin veya situationun, sâmia veya basıraya müteallik bir tenbihi ile şartlanıyor, ve bu neviden stimulusların tekerrür ve tenevüü ile kelime itiyadı, ve daha sonra cümleler husule geliyor. Muhitteki bu eşyayı ve situationları *cemiyet* tertip eder.

Şimdi gene hafıza meselesine dönersek onu bu lisan itiyadının retentionu ile izah edebiliriz. Yani muayyen lisan responsları tevlit eden bir stimulse bir fasıladan sonra rasgelindiği zaman, eski itiyat halindeki cevapları verebildiğimiz nisbette hafızaya malikiz demektir.

Dehaviorist bu fikirlerden devam ederek *tefekkkürün* izahına varırlar. Dehavioriste nazaran bu esrarengiz bir şey değil, gayet basit biologik bir fonktiondur. Kısaca tefekkür kendi kendine konuşmaktan başka bir şey değildir. Yani tefekkür derunî bir kelâmdır. Fakat tefekkürün mutlaka kelimelerle olması icap etmez. Çünkü kelime teşkilinde amil olan uzvun, yani hañçerenin (larynx) bulunmaması halinde de gene ses cihazının tenbih edici haricî eşya ile şartlanmış reaktio ları bulunacağından, heceli kelâm halinde olmayan bir lisan ve gene bir tefekkür mevcut olacak demektir. Hulâsa tefekkürün başlangıcı haricî kelâmdır. Küçük çocuk yalnız kaldığı zaman mütemadiyen kendi kendine konuşur. Çok geçmeden *cemiyetin* tesiri ile bu yüksek sesle konuşma sessiz konuşmaya inkilâp eder. İşte bu tefekkürdür. Bunun gibi, konuşurken kelimeler yerine el hareketlerini kullanan sağır ve dilsizler kendi tefekkürlerinde de aynı el hareketlerini kullanırlar.

Şunu da ilâve etmek lâzımdır ki, her fert bir stimulus veya situationa karşı olan reaktionlarını bütün vücudu ile yapar.

Onun için el, dil ve ahşâ organizationlarının faaliyetleri hep birliktedir ve bir itiyadın teşekkülünde üçünün de dahli vardır. Fakat, insanın intibaklarının milyonlarcası dil organizationları vasıtasıyla (verbal) olduğu için çok geçmeden bu kısım diğerlerine hakim olmağa başlar. Behavioriste nazaran bu öyle bir vakiadır ki, eğer anlaşılmış olsaydı, bir çok introspektionistleri içinde çabaladıkları parallelism sıkıntılarından kurtarmış olacaktı!

Bütün itiyatların lisan organizationları ile hemahenk olarak teşekkülü kaidesinin yalnız iki istisnası vardır, ki biri çocuklukta henüz daha lisan itiyatlarının teşekkül ve inkişaf etmediği devrede vukua gelen, ikincisi de, bütün hayat müddetince, cemiyetin tesiri ile kelimeleştirilmeyen ahşâî itiyatlardır ki, bu ikisi verbalizationa tabi olmamış itiyatlar demektir; ve bu ikisi, behaviorismın nazârında, Freudismın «gayrı şuur» dediği hadiselerdir. Bu gösteriyor ki, bu gibi ahvalde, bir behaviorun verbal mukabili olmadan, yani kelimesiz olarakta düşünebiliyoruz.

VIII

Son mesele olarak *Şahsiyet* tetkik olunuyor. Şahsiyetin tetkiki, ferdin parça parça tetkikine mukabil, onun mudil uzvî bir makine olarak tetkikidir.

Ta iptidalarda *faaliyet akışı* ndan bahsedilmişti. Doğuştan itibaren öğrenilmemiş hareketlerin zuhuru, ve muhit tarafından bunların hemen şartlandırıldığı görülmüştü. İtiyat haline gelen bu hareketler gittikçe tevessü eder, ve itiyat sistemleri teşekkül eder. Şahsiyet, işte bu itiyat sistemlerimizin son hasılasıdır. Faaliyet akışında bazı hakim faaliyetler, itiyat sistemleri vardır. Bazılarında manipulation itiyatları sistemi, bazılarında hançerevî (laryngeal) itiyatlar sistemi (hatip veya mütefekkirde), bazılarında ahşâî itiyatlar sistemi (emotionlu insanlarda) hakim olur. İşte bu

hakim (dominant) itiyatlar ferdin şahsiyetini tayin eder [1] Bu hakim itiyat sistemleri arasında bazam ihtilâî ve mücadeleler olur ki o zaman psikopatologih fertler hasıl olur. Müellif bu münasebetle psikopatologistlere oldukça şiddetli bir hücumda bulunarak, bunların ruh hastalıklarını «ruh» noktai nazarından tetkik ettiklerini, halbuki ruh denilen bir şeyin asla bir hattı hareketin faili olamayacağını, ve şahsiyetin ancak, onda hakim olan itiyat sistemlerinin retentionlarını izale ile yerine başka itiyat sistemlerini şartlandırmakla dedişebileceğini; ve bunların da müsbet ve ilmî esaslar üzerine müstenit müstakbel bir *tecrübî ahlâk* tarafından yapılacağını, ve böylece ilim sayesinde tabiatın mühim bir kısmına daha hakimiyet ve kontrolümüzü vazedeceğimizi izah ederek eserine nihayet veriyor.

A. Niyazi

Müracaat edilecek kitaplar

Pavlov, I. P. — *Les Réflexes Conditionnels*. Paris, 1927. (*Conditioned Reflexes*. Newyork, 1927. İngilizce tercümesi)

Bechterev, V. M. — *La Psychologie Objectif*. Paris, 1927.

Bu iki Rus âliminin Behavioristlere tekaddüm eden ve onlara esas teşkil eden, ve Rusça olarak intişar eden ana eserlerinden mada Almanca, Fransızca mecmualarda dağılmış muhtelif yazılar vardır.

Lashley, K. S. — *Psychological Review*, 1923, temmuz nushası. Burada muharririn insanlarda şartlı refleksler husulüne, ve ruhiyatta şuur mefhumuna dair meşhur tetkikleri vardır.

Watson, J. B. — Mezkûr eserleri Behaviorism için en kolay ve en toplu kitaplardır, ve kendisi bu cereyanın en bariz mümessili olarak tanınmıştır.

1. Bu münasebetle şunu da söyleyebiliriz ki, bahavioriste nazaran *dikkat* her hangi bir itiyat sisteminin hakim oluşu demektir.

Warren, H. C. — *Elements of Human Psychology (İnsan Ruhiyatının Unsurları)*, 1922, Boston. *Human Psychology*. Bu ikinci eser Fransızcaya tercüme edilmiştir.

Holt, E. B. — *The Freudian Wish and its Place in Ethics. (Freud Arzusu ve Ahlâktaki Mervii)* 1915. *The Concept of Consciousness. (Şuur Mefhumu)*.

Weiss, A. P. — *A Theoretical Basis of Human Behavior. (İnsan Behavörünun Nazarî esası)*, 1925.

Tolman, E. C. — *Purposive Behavior. (Gâî Behavior)*.

Bu dört eser Behaviorismi, bilbassa şuur ve tefekkür meselelerini daha ziyade felsefî görüşten ve yeni noktaî nazardan mutalâa eder. Henüz daha intişar etmemiş olan sonuncu eserin Behaviorism, Gestalt ruhiyatı ve gaiyetçi ruhiyatı telif etmek istediği anlaşılıyor.

Münakaşe ve tenkit.

Behaviorism cereyanı felsefecilerin, introspektionist ruhiyatçıların, hayvan ruhiyatçıların, *Gestalt* ruhiyatçıların, insiyakçıların, ve hatta fiziologistlerin bir çok tenkitlerine maruz kalmıştır. Amerikada Titchener, Thorndike, Herrick gibi âlimlerin muhtelif mecmualardaki tenkitlerinden mada;

Macdougall W. — *An Outline of Psychology. (Ruhiyatın bir taslağı)*. Birinci fasılda hülâsa halinde bir tenkit vardır.

Moore, G. S. — *Foundations of Psychology*, 1921.

Roback, A. A. — *Behaviorism and Psychology*, 1923.

Bunlardan mada Fransızca, Almanca, ve İngilizce ruhiyat mecmualarında dağılmış bir çok tenkit ve münakaşalar bulunabilir.

Sureti umumiyede son ruhiyat ihtilâflarına toplu bir halde şahit olmak için, Bentley, Dunlap, Hunter, Koffka, Köhler, Macdougall, Prince, Watson, Woodworth gibi İngiltere, Almanya ve Amerikanın en meşhur ruhiyat âlimlerinin 1925 senesinde Amerika'da verdikleri konferanslardan mürekkep olan şua esere müracaat edilebilir: *Psychologies of 1925*. İkinci ed. 1927. Clark University Press.

A. N.